

SABİRLERİN KISA TARİHİ

Gurban HUSEYNOV*

Öz

Çok sayılı çalışmada Sabirlerin (Savirlerin) tarihine ilişkin kısa bilgilere rastlanılmasına rağmen, bu çalışmalar genelde komşu kavimler, Hunlar, Hazarlar, Bulgarlar vb. ilgilidir. Bu yazıda Sabirlerin kısa tarihine ilişkin araştırma denemesi yapılmıştır. Çalışmada M.S. I. binyılına ait klasik yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sabirler, Savirler, Tarih, M.S. I. Binyıl

A SHORT HISTORY OF THE SABIRS

Abstract

Although there are many short notes concerning the history of Sabirs in numerous studies, they are usually about their neighbouring peoples, namely the Huns, the Khazars, the Byzantines, etc. This article is a research essay about the short history of the Sabirs. The study is based on classical written sources of the first millennium A.D.

Keywords

Sabirs, Savirs, History, 1st Millenium AD

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Konya/Türkiye.
ghuseynov@hotmail.com

SABİRLERİN KISA TARİHİ**

Anton K. Salmin

Çuvaş halkının oluşumu ve kökenleri tarihiyle ilgili önemli derecede belirsiz nokta bulunmaktadır. Çuvaşların muhtemel ataları Sabirlerin (Savirlerin) kökeni konusu, Peter Golden'ın da belirttiği üzere, en fazla ihmal edilmiş ve rahatsız edici sorunlardan biridir (one of largely neglected and vexing problems) [1. s. 146]¹. Okuyucunun bilmek istedikleri hâlâ gizliliğini korumayı sürdürmektedir. Bir taraftan, okuyucuların bir an önce öğrenme isteği, araştırmacıların da düşüncelerini bir an önce okuyucuya ulaştırma gayretleri de diğer taraftan, üçüncü olguyu kurgu, derleme ve kargaşayı beraberinde getirmektedir. Günümüzde, Çuvaşların etnogenezi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu amatör bölge çalışması düzeyinin üzerine çıkmamıştır. Bu gibi başarısızlıkların nedeni, Çuvaşların tarihi atalarına ilişkin kesin kaynakların bulunmamasıdır. Benzeri durumlarda tarih bilimi retrospeksiyon ve karşılaştırmalı tarih metodolojisine başvurmaktadır. Çünkü en gizemli tarihe sahip her bir kavimin mutlaka komşuları olmuş, mutlaka diğer kavimlerle etkileşim içerisinde bulunmuş ve onlarla ittifaklara gitmişler. Kendine ait olanı başka kültürlerle karşılaştırarak ortaya çıkarmak mümkündür. Bu durumda "bir anda" diğer halklarla ortak ve her birine özgü özellikler ortaya çıkar. Öyleyse tek bir çıkış yolu vardır, Çuvaşların atalarını komşu kavimlerle ilişkilerini aramak ve araştırmaktır.

Bununla beraber, her bir hareket şekli mekân ve zaman boyutunda gerçekleştirilebilir. Bir halk kendi kendine var olmaz. Araştırma konusu halkın komşularının kim olduğunu bilmeden, esas sorunun cevabını bulmak olanaksızdır. Sebebini bilmeden olayın özünden bahsetmek mümkün değildir. Çuvaşların atalarının komşularının araştırılması, doğal olarak, başlıca amaç değil, önemli olan, araştırılan ana konuya ışık tutabilmektir. Çalışmadaki başlıca kavram "kavimler"dir. Çoğu zaman, Büyük Göç dalgasına kapılan kavimler, kültürel olarak daha gelişmiş komşuları tarafından barbarlar olarak anılmışlar. Özünde, bu kavram, Bizans'ta "barbar" kavimler, başka deyişle Hıristiyanlığı kabul etmemiş kavimler için kullanılan Yunanca'daki

** Rusçadan çevrili yapılan bu makalenin orijinal künyesi şudur: Anton K. Salmin, "Краткая История Савиров", *Томск Devlet Üniversitesi Dergisi*, № 382, (2014) s. 119–125. Makalenin orijinalinde "Sabir" kelimesi "Savir" olarak kullanılmıştır. Ancak Türkçede bu ad genellikle "Sabir" olarak bilindiğinden tarafımızdan bu adın "Sabir" şeklinde kullanılması tercih edilmiştir.

¹ Yazar Rusça makalenin orijinalinde farklı bir dipnot şekli tercih etmiştir. Birinci dipnot şu şekildedir: Golden Peter B. *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2011. 424 p. Bundan sonraki dipnotlarda kaynakçada verilen sıralamaya göre dipnot numarası verilmiş ve sayfa numarası yazılmıştır.

ἔθνος (ulus) kavramından farklı değildir. Diğer taraftan ise, çok ciddi tarihçilerde dahi sıklıkla rastlanan, “kavim” ve “barbarlar” kavramlarının yerine “halk” kavramının kullanılması da doğru değildir.

Birçok araştırmacı, Sabirlerin yazılı kaynaklarda ilk kez geçtiği tarih olarak Priscus’un belirtmiş olduğu 463 yılını kabul ederler. Oysa Sabirler diğer adlarla Priscus’tan birkaç yüzyıl öncesinden bilinmekteydi. Sabirler, II. yüzyılın ortalarında Σαυαχοί adıyla Kafkasya’da, Aorsi ve Pagyritaelerin yerleşim alanlarının alt bölgelerinde yerleşmiş bir kavim olarak Ptolemeus (Batlamyus)’un kayıtlarında geçmektedir [2. s. 171]. Çuvaşların atalarının Kafkasya tarihinin başlangıç dönemi, çoğu zaman diğer kavimlerle, özellikle de Hunlarla karıştırılır. Hun birliğinin çekirdeğini oluşturan kavimlerden bahseden Jordanes şöyle yazıyordu: “Hunların bu bölgesinden en cesur halkların meyvadar bir kökü gibi iki halkın ordası budaklanır. Onların bazılarını Altziagiri, diğerlerine Sabiri denir ve farklı ikamet yerleri vardır” [3. s. 67]. Aslında kendi orduları içerisinde Hunlar azınlık oluşturmuştur. Ordunun esas bölümünü müttefik ve fethedilen kavimler oluşturmuştur.

İran-Bizans savaşlarının etkin katılımcısına dönüşen Sabirler, Farslar, Doğu Romalılar, Oğur, Avar, Ermeni, Alan ve Laz kabileleriyle etkileşim içine girdikleri V. yüzyıldan itibaren konuya biraz açıklık gelmektedir [4. s. 158; 5. s. 74, 292]. V. yüzyıl olaylarını anlatan Stephanus Byzantinus, İran ile Kolhis arasında Çoruh (Akampsis) nehri kıyılarında yerleşmiş Sapirler / Sabirler (Σάπειρες / Σάβειρες)’den bahseder [6. s. 166, 555].

453 yılında, Atilla’nın ölümü ve Hun birliğinin bağımsız kavimlere parçalanmasından sonra Kafkasya’da Sabir Konfederasyonu’nun egemenliği başlamıştır. Onogur devletinin çöküşünün ardından onun yerine, başını Sabirlerin çektiği yeni bir askeri ve siyasi oluşum gelmiştir. Bölgede kalan Hun ve Bulgarlar da bu oluşumun içerisinde yer almıştır. “Kuzey Kafkasya’da, başında Onogurların bulunduğu ilk Hun-Bulgar birliğinin çöküşüyle beraber Ön Kafkasya’nın doğu bölgesindeki göçebelerin birleşmesi ve önderliğini Sabirlerin yaptığı yeni askeri ve siyasi birliğin oluşum süreci başladı” [7. s. 69]. Sabirler, 463 yılında Saragur, Urog ve Onugorlara saldırdılar. Sabirlerin (Σαβίρων) bu saldırılarının nedeni Avarlar tarafından püskürtülmüş olmaları idi. Avarlar ise kendi topraklarından kıyı bölgelerinden gelen kavimlerin baskısı sonucu çekilmek zorunda bırakılmışlardı [4. s. 158]. Saragurlar ise Akatirlerin topraklarına girmişlerdi. V. yüzyılın ikinci yarısında Sabirler Hazar Denizi kıyısı boyunca Kuma nehri kıyısına yerleşmişler. Görüldüğü üzere, Atilla’nın ölümünün hemen ardından Bizans kaynaklarında Σάβειροι etnonimi etkin bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. Hatırlayalım: Atilla kardeşi Vlida / Bleda (Βλήδα)’yı zor kullanarak ortadan kaldırmış ve 445 yılında Hun birliğinin başına geçmiştir. Daha sonra birçok

kavmi birleştiren Atilla tüm gücü elinde toplamıştır. Atilla'nın hâkimiyette bulunduğu süreçte Sabirlerin öne çıktığı pek fazla savaş bulunmamaktadır. Birçok durumda onlar Atilla'nın askeri birliğinin bir parçası olarak hareket etmiş ve Hunlar olarak bilinmişler, en iyi halde onlardan "Hun-Sabirler" veya "Sabir adıyla anılan Hunlar" olarak bahsedilmiştir.

İran ve Bizans arasında devam eden savaşlar ve ayrıca Sabirlerin sürekli saf değiştirmesi ve bazen bir tarafta, bazen diğer tarafta yer almaları nedeniyle Sabir birliğinde İran ve Bizans taraftarı iki grup oluşmuştur. Bu yıllarda Sabirler bir kaç özerk "boydan" oluşmuştur. "*Ancak VI. yüzyılın başlarında Sabir topluluğunda durum değişmiştir. Kavim soyluları içerisinde Sabirlerin yönetimini üstlenecek hanedan öne çıkmıştır. Bu hanedanın temsilcileri kavim reislerinin özerkliğine karşı açık mücadeleye girişmiştir*" [8. s. 21]. Derbent ve Daryal geçitleri bölgenin en önemli askeri ve ticari geçitleriydi. Bu durumu dikkate alarak, Sabirler, VI. yüzyılın başlarında Kuzey Kafkasya'nın doğu ve merkez bölgelerinin kontrolünü almışlardı. Onlar her iki stratejik kapının bulunduğu bölgeye hâkimdiler. Theophanes Byzantios'un 516/517 (Konstantinopolis (Bizans) takvimi ile 6008) yılına ait "*Tarih*" eserinde şöyle yazıyor: "Sabir adıyla anılan Hunlar" (Οὐννοι οἱ λεγόμενοι Σαβήρ), Hazar kapılarını (Derbent Geçidi) aşarak Ermeniyeye bölgesine akın düzenledi, Kapadokya, Galatya ve Pontus'u yağmaladılar ve neredeyse Avkat'a (Euchait)² kadar ilerlediler [9. s. 49].

O dönemde Sabirler bölgenin en güçlü kavimlerinden birisi haline gelmişlerdi. Theophanes Byzantios ve Ioannes Malalas'a göre, 528 yılında Sabir kabile reisleri aynı anda 120 binin üzerinde bir ordu ile akın yapabilecek güce sahiplerdi [9. Aynı yer. 26, 50; 10. s. 430-431]. Bundan yola çıkarak, asker sayısına onların eşleri, beşer çocuk ve velilerini eklersek Sabirlerin toplam nüfusunu tahmin etmek mümkün olabilir. Bu hesaplara onların nüfusu 1 milyon kişiyi bulmaktadır. Bahsi geçen dönemde Kafkasya'da bu denli büyük bir güç bulunmamıştır. Aynı yıl, "Sabir adıyla anılan Hunlardan bir kadın" (Οὐννων τῶν λεγομένων Σαβήρ) Boğarık Hatun Romalılarla anlaşır. Bu kadının adı (Βωα / Boa + ρήξ / riks «kraliçe»), muhtemelen, Gürcüce'de "çığlık" anlamına gelen Fasis Boa(s) nehrinin koluyla aynı adı taşımaktadır. Boğarık Hatun Hunların başına eşi Balak (Βαλαχ)ın ölümünden sonra geçmiştir. Boğarık Hatun 100 bin savaşçıya kumanda etmiştir. İran kralı Kavad, Romalılarla savaşta kendisine yardım edecek Boğarık Hatun'a akraba kabilelerden ikisinin hükümdarı ile anlaşır. Onlar Boğarık Hatun'un

² Euchaita Kenti, Küçük Asya'da, Bizans Dönemi'nde kurulmuş önemli bir dinsel merkez ve yerleşim yeridir. Konuyla ilgili geniş bilgi için Esra KESKİN, *Küçük Asya'da Kutsal Kent Euchaita ve Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Serüven Kitabevi, 2015 İstanbul.

topraklarından geçerken kraliçe onlara saldırır. Onlardan birisini, Stiraks'ı esir alır ve Konstantinopolis'e gönderir, diğerini, Glenis'i ise savaşta öldürür. Böylece Boğarık Bizans İmparatoru Justinianos'un müttefiği olur. Bu görüşe ilişkin Peter Golden, Sabir kraliçesi Boğarık Hatun'un 100 bin kişinin başında bulunduğunu ve savaş sırasında 20 bin askeri savaş meydanına çıkarabilecek bir güce sahip olduğunu belirtir [1. s. 91]. Ioannes Malalas'ın kayıtlarında Boğarık Hatun'un "100 bin kişiyi yönetmiştir" notuna rastlamaktayız [11. s. 470]. Malalas, 100 bin kişi mi yoksa 100 bin savaşçıdan mı bahsedildiğini belirtmez. G. Nemeth, 100 bin savaşçıdan bahsedildiğini belirtmiş olsa da, bu rakamın tüm kabilenin sayısını ifade ettiği ihtimalini de göz ardı etmemektedir [12. s. 151]. Nemeth, muhtemelen, Sabirlerde her bir yetişkin erkeğin aynı zamanda savaşçı olduğu olasılığından yola çıkmaktadır. Bu durumda savaşçıların eşleri, anne-babaları ve çocuklar bu sayının dışında bırakılmaktadır. Theophanes Byzantios, Boğarık Hatun'un "beraberinde 100 bin Hunun bulunduğunu", başka deyişle Sabir adıyla anılan Hunların bulunduğunu iddia etmiştir. Ne Malalas, ne de Theophanes, Boğarık Hatun'un 20 bin savaşçıya komuta ettiğini belirtmemiştir. Aslında hiç bir kaynakta 100 bin sayısına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır, yani bu sayının savaşçıları mı, yoksa Sabir nüfusunun tamamını mı ifade ettiğine ilişkin bir bilgi yoktur. Ancak bununla beraber, Hunlar (burada, Sabir adıyla anılan Hunlar) arasından iki komutanın Perslere yardım amacıyla 20 bin kişilik bir ordu ile sefer düzenledikleri bilinmektedir. Doğal olarak, bu durumda zikredilen sayı savaşçıları ifade etmektedir. Johann Stritter, Boğarık Hatun'un 100 binlik bir orduya sahip olduğunu doğrulamaktadır [13. s. 82]. Boğarık Hatun her iki birliği bozguna uğratar. Muhtemelen, Boğarık Hatun'un komuta ettiği savaşçı sayısı düşman ordusunun çok üzerinde olmuştur. Bu nedenle de, Peter Golden, haklı olarak, Bizans'ın Kafkasya'da hâkimiyeti sağlamak amacıyla yıllardan beri sürüp gelmekte olan Sasanîler savaşında Sabirleri kendine dost ve müttefik yapmayı daha uygun bir siyasi davranış saymasının doğal olduğunu vurgular. [14. s. 259]. Sabirlerin olası savaşçı sayısı ve genel olarak nüfusuna ilişkin Jordanes'in Hun ordusunun sayısı ile ilgili kayıtları değerli bir bilgi niteliğindedir. Jordanes şöyle yazıyor: "*Hunların büyük bir bölümünü yöneten kardeşi Bleda'yı haince öldürdükten sonra Atilla, tüm Hunların yönetimini eline aldı ve diğer birçok kabileyi de bir araya getirerek, dünyanın önde gelen halklarından Roma ve Vizigotları fethetmeyi amaçlamıştır. Söylenenlere göre, onun ordusu 500 bin askeri bulmuştur*" [2. Fragmanlar 180-181]. Görüldüğü üzere, Jordanes'in belirttiği rakam Hun ordusunda yer alan tüm savaşçıların toplam sayısıdır. Ancak E. Ç. Skrjinsakaya'ya göre, Jordanes'te Hun savaşçılarının sayısı abartılı olarak verilmiştir [15. s. 310]. O zaman Hun ordusunun 500 binin altında bir askeri güce sahip oldu-

ğu varsayılabilir. Onların 120 binini Sabir savaşılar, başka deyişle yaklaşık dörtte birini oluşturmuşlar. Böyle bir bölünüm bizim yaptığımız hesaplama uygundur, çünkü Hunların yanında yer alan Sabirlerin sayısı diğer kabilelere oranla çoğunluk oluşturmuştur.

İran-Bizans savaşlarını anlatan Prokopius'ta şu kayıtlara rastlamaktayız: "Kavad, Romalıların yönetimindeki Ermeniye bölgesine başka bir ordu gönderir. Ordunun esas kısmını Pers-ermeniler ve Alanların komşuları Sunitlerden oluşmaktaydı. Onlarla beraber üç bin kadar Sabir (Σάβειροι) adıyla anılan Hunlar da vardı" [5. s. 74]. Olayların meydana geldiği yılı adı geçen isimlerden yola çıkarak belirlemek mümkündür. Sasani İmparatorluğu kralı Kavad'ın 531 yılında öldüğü bilindiğine göre, olayların 531 yılından önce meydana geldiğini söyleyebiliriz. Prokopius'un aynı yerde bahsettiği Sita, Bizanslı bir komutanı ve Ermeniye ordusunun komutanlığını üstlenmiştir. Bu 528-531 yıllarına tesadüf etmektedir. 531 yılının yazında Satala yakınlarındaki savaşta Ermeniye ordusunun başında Dorofe bulunmuştur [16. s. 135]. Böylece, 530 yılında Ermeniye bölgesindeki savaşta 3 bin Sabir İran ordusunun yanında yer alarak Bizanslılara karşı savaşmıştır.

Sabirler, Hazarlarla beraber "Aynı askeri ve siyasi birlikte yer almışlar. Ancak bu birliğin başında Sabirler bulunmuştur, çünkü VI. yüzyılın birinci yarısına ait yazılı kaynaklarda Derbent'in kuzey bölgelerinde yerleşen barbar kavimler onların adıyla anılmıştır" [17. s. 127].

541 yılında İran ile Bizans arasında Lazika bölgesinde yeni bir savaş patlak vermiştir. Bu bölge her iki taraf için de stratejik önem taşımıştır. Bu savaşta, Justinianos'un emri ile Fasis nehrinin güneyinde inşa edilen güçlü deniz kalesi Petra öne çıkmıştır. Bizans istilası dolayısıyla yerli halk hoşnutsuzdu. Bu nedenle Lazlar İran şahından yardım ister ve bir süre sonra kale İran tarafından alınır. 545 yılında İran ile Bizans arasında barış anlaşması imzalanır. Bir süre sonra Lazlar Bizans'tan yardım ister. 549 yılında Justinianos buraya 7 bin kişilik bir ordu gönderir. Laz kralı Guvaz, Ermeniye bölgesi komutanı Dagisthaeus'a Petra'ya giden geçidin savunması için asker göndermesini ister, kendisi ise Lazika sınırlarında savunma hattı oluşturur. Bunun öncesinde ise Alanlar ve Sabirlerle müttefiklik anlaşması sağlar. "O sırada Justinianos Sabirlere (Σάβειρων) kıymetli hediyeler ve para gönderir" [5. s. 300]. Prokopius'un eserlerini yorumlayan A. A. Çekalova şu hususa dikkat çekmektedir: "*Hun-Sabirlerle işbirliği gerçekten de çok önemliydi, çünkü onlar savaşçı bir halktı ve kuşatma konusunda gelişmiş tekniklere sahipti*" [18. Ek 189]. Prokopius Sabirlerin bu özelliklerini "*Gotlar Savaşı*" eserinde belirtmiştir.

551 yılının başlarında Hun-Sabirlerin yardımını da alan Bizans komutanı Bessas Petra kuşatmasını başarıyla tamamlar. Kuşatma sırasında Sabirle-

rin kullandıkları gelişmiş kuşatma araçları (κρούς) kale surlarının yıkılmasında etkili olmuştur. Bu araçlar, öküzlere koşulmuş arabalarla çekilen geleneksel ağır ve kullanışsız kuşatma düzeneklerinden farklı bir yapıya sahiptirler. Procopius'un verdiği haberde, Romalılar arasında tesadüfen bir kaç Sabir kabilesinden barbarın bulunduğu belirtilmiştir. Petra surlarına gelen Sabirler, Romalıların çıkılmaz bir durumda olduklarını ve ne yapacakları konusunda kararsız olduklarını görürler. Sabirler (Σαβείροι), "insan hafızasının hatırlayabildiği zamandan beri ne İranlılardan, ne Romalılarından hiç kimsenin düşünemediği makinelere sahiptirler. Öyle ki, her iki imparatorlukta fenci eksik olmamış ve her devirde kuşatma makineleri yapılmıştır, fakat şimdiye kadar bu "barbar"larınkine benzer bir buluş ne ortaya konmuş, ne de onlar gibi kullanılabilmiştir [19. s. 538–540]. Procopius Sabirlerin buluşlarına ilişkin ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu makinede ahşap kirişler kalın halatlarla değiştirilmiştir. Sadece ortasında sivri uçlu ve serbestçe hareket edebilen kiriş yerleştirildi. Sabirler bu makinelerden üç tane hazırlamışlardı. Zırh giymiş kırk Romalı asker, makineleri Petra'nın surlarına taşıdı. Makinenin her iki tarafında ellerinde ucu demir kancalı direkler bulunan askerler yerleştirildi. Kiriş darbeleriyle sur taşlarını sallarken, askerler kancalarla surları parçalıyordu. Bu şekilde Petra surları dağıtılmıştı. Bir süre sonra Arkheopolis kuşatması sırasında Sasaniler Sabirlerin hafif kuşatma araçlarından yararlanmıştı. Sasani komutan Mermeroes, tepede bulunan kentin surlarına geleneksel araçlarla yaklaşmanın mümkün olmaması nedeniyle Sabirlerden (Σαβείροις) omuzda taşınabilir hafif kuşatma makinelerinin yapmalarını emreder. Mermeroes, bir süre önce yaşanan Petra kuşatması sırasında Romalılarla işbirliği yapan Sabirlerin (Σαβείροις) bu makinelerden yararlandıklarını öğrenmiş ve bu deneyimden faydalanmayı amaçlamıştır. Bir süre önce Romalıların müttefikleri olan Sabirler (Σαβείροις) onlara verilen emirler doğrultusunda çok sayıda hafif kuşatma aracı inşa ederler... İşte böylece, surlardaki askerleri ok ve mızrak yağmuruna tutan Sasani ve Sabirlerin baskısıyla Romalılar surları terk etmeye hazırlardı [19. s. 538-540].

552 yılında Mermeroes'in komutasındaki Sasani ordusu hile ile Laz kalesi Ukimerion'i'yi ele geçirir. Pers ordusunda 70 binlik seçme asker ve çok sayıda Sabir (Σαβείροις) savaşçı bulunuyordu. Böylece Romalılar ve Lazlar için Mukaresi'den İbery'a'ya kadar uzanan bereketli topraklar erişilmez duruma gelmiştir [Aynı yer. s. 570-572].

552-553 yılları kış mevsiminin sonu Persler ve Romalılar arasında barış sağlandı. Ancak Hüsrev, Lazika'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Romalılara sattığı ipek böceği lavralarından elde ettiği parayı Hun-Sabirlere (Οὐννων των Σαβείρων) hediye olarak dağıttı ve büyük bir ordu topladı.

Topladığı askerleri Mermeroos'e destek olarak gönderdi. Hüsrev, Lazika'da işlerin tüm hızıyla devam etmesini emretti ve bölgeye savaş filleri gönderdi. Mermeroos'in komutasındaki Pers ve Hun-Sabir ordusu Lazlar'ın kalesine yürüdü. Kalede bulunan Romalılar açık alan savaşından kaçındı. Laz kralı Guvaz da Romalılara katıldı. Kalelerden birinde Guvaz'ın kız kardeşinin olduğunu öğrenen Persler onu esir almak için harekete geçti. Ancak Romalılar olan güçleri ile savunuyorlardı. Kaleye giden dar geçit savunma yapımlarını kolaylaştırıyordu. Persler geri çekilmek durumunda kaldı. Romalılar ise çekilen Perslerin peşinden giderek, onların birçoğunu öldürdü, öldürülenler arasında Sabir (Σαβείρωσ) komutanı da bulunuyordu. Onun cesedinin çevresinde meydana gelen savaşın sonucu Persler rakiplerine galip geldi ve onları geri püskürttüler [Aynı yer. s. 578–579].

Sabirler, 554-555 yılları arasındaki savaşta “onlar arasında nam kazanmış” Balmak (Βαλμάχ), Kutilzis (Κούτιλζις) ve İliger (Ιλιγερ)'in komutasında Bizanslıların yanında yer alarak Perslerin müttefiği güçlü Dolomitleri bozguna uğrattı. Ancak bir süre sonra İbery'a'daki savaşta 500 kişilik Hun-Sabir (Ούννοι Σάβειροι) ordusu Perslerin yanında yer almıştı [20. Kitap III, 17–18; Kitap IV, 13–14].

Zacharias Rhetor'un haberlerinde 555 yılında Sabirlerin komşuları Augar (Onogur), Burgar (Bulgar), Kutargar, Avar, Hazar, Dirmar ve diğer kavimlerdir. Bunların tamamı “çadırlarda yaşar, hayvan yetiştir ve balıkçılıkla uğraşırlar ve bundan başka yağmacılık yaparlar” [21. s. 593].

“VI. yüzyılın ortalarında Kafkasya'nın en güçlü ve çok sayılı halklardan biri olan Sabirler, Sabir yerleşimlerinin merkezi olmuş ve 100 yılı aşkın bir süre yaşadıkları Derbent-Gabala bölgesindeki Kuzey Albanya'nın (Şiran ve Aran) tamamını işgal ettiler” [22. s. 62]. VI. yüzyılın ortalarında Sabirler, Ermeni tarihçilerin Çora adını verdiği ve ilerleyen dönemde Derbent kentinin kurulduğu Ön Hazar Geçidi'nin kontrolünü ellerinde bulundurmaktaydı [23. s. 565-566]. 552-558 yıllarında Sabirlerin adı Batı Gürcistanda'ki Tekhuri nehri civarında görülmektedirler. Agathias şöyle yazıyordu: “Paralı askerler arasındaki Sabir (Σαβείρων) adıyla anılan Hunlar ise... Arkheopolis ve çevresindeki bölgeye yayılarak kamp kurdular” [24. s. 177]. Menander Protector 558 yılında şu bilgileri paylaşıyor: “Bir süre sonra Avarlar önce Utigurlarla, sonra Hun kabilesinden Zallarla bir savaşa girişmiş, Sabirleri (Σαβείρωσ) mağlup etmiştir” [25. s. 236].

559 yılında, Hersones (Chersonesos Taurica) kuşatması sırasında Sabirler uzun ve dayanıklı kamışlardan küçük kayıklar hazırlamış, ayrıca küreklerin kayık ve salların gövdesine sabitlemek için doğaçlama aletler geliştirmişler [1. s. 113].

572 yılı Kafkasya konusunda İran ve Bizans arasındaki çatışmanın derinleşmesi ile dikkat çekmektedir. Hunların II. Justin'a elçi gönderdikleri haberini alan Hüsrev endişeye kapılır. Bunun sebebi ise Bizans İmparatoru'nun, akıncı kabileler her iki devleti rahatsız etmesinler diye, Perslere yıllık altın harac ödemesi idi. Böyle olunca da Justin, Perslere haraç ödemenin utanç verici olduğu gerekçesiyle barış anlaşmasını bozar. "Bu nedenle de Persler ve Romalılar arasında bu büyük savaş patlak vermiştir" [9. s. 54]. İ. S. Çiçurov'a göre, Theophanes'in "akıncı kabileler" olarak bahsettiği kabilelerin öncelikle Kafkasya Hunları, özellikle de Hun-Sabir kabileleridir [26. s. 89]. Nitekim bu dönemde Hun olarak bilinen Sabirler Derbent'i ellerinde bulunduruyor ve Alanların doğu komşularıydı. Sabirler Bizanslıları ayrıca Bizans'ın Anadolu'daki eyaletlerine akınlar düzenleyerek tedirgin ediyorlardı.

576 yılında Albanya'da hâkimiyet mücadelesi veren Pers ve Roma birliklerinin askeri ve taktik hareketlenmesi görülür. Sezar, Albanya'ya girdikten sonra Sabirleri (Σαβείρων) ve Albanları başka bölgelere göçe zorladıkları nedeniyle komutanları Kurs ve Theodore'ye kızgındı. Komutanlar ise bu kabilelerden aldıkları rehinelere yetinmişti. Nitekim Sabirler Romalıların hâkimiyetine hemen son verdi. Sonra Romalı komutanlar Albanya'ya tekrar girerek Sabir (Σαβείρους) ve Albanları Kir (Kura) nehrinin batı kıyısına göçe zorladı [25. s. 294– 295]. Böylece Bizanslılar bu kabileleri yanlarında tutmaya çaba harcamışlar. 578 yılında Hüsrev Kafkasya'dan Mezopotamya'ya toplam sayısı 20 bin askeri bulan süvari, piyade ve okçu birliği göndermiştir. Gönderilmiş askerlerin 12 bini Pers iken, diğerleri Sarakinler ve Sabirlerden oluşmuştur. [25. s. 311].

579-590 yıllarında meydana gelen olayları aktaran Ermeni kaynaklarında, Vasburagan topraklarına çok sayıda Pers ordusunun geldiği haberi verilmektedir. Birçok kale işgal edilmiş ve yakılmış, bölge ahali esir alınmıştır. Çuaşrot (Chuashrot) bölgesi başta olmak üzere, birçok bölge bu seferden etkilenmiştir. Fethedilen topraklar ise İshanlara verilmiştir [Aynı yer. s. 94].

613 yılı civarında, Yukarı Mezopotamya'daki (günümüz Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi) Beiudaes kalesi için yerel halk, Persler ve Roma orduları arasında bir savaş başladı. Romalılar olağanüstü bir güçle kaleye saldırmış. Onların arasında Sapeir / Sapir (Σάπειρο) adında bir savaşçı bulunuyormuş. Teofilakt Simokata onu övgü dolu sözlerle anlatır: *Sapir fiziksel gücüyle Homeros'un övdüğü Tydeus'a benzer, zekâsıyla Tydeus'tan üstündü, Herkül ruhlu idi, ama yiğitliği Herkül'den daha yüksekti. İşte bu Sapir sivi kazıkları duvara geçirerek kale duvarlarına tırmandı. Ancak, kale kulesinde Pers ordusundan bir asker vardı ve o büyük bir taşı Sapir'in üzerine fırlattı. Sapir taşla birlikte aşağı yuvarlandı. O kafası üzerine düştü. Fakat yaralı Sapir yeniden duvara tırmanmaya*

başladı. Hızla duvarı tırmanıp burçlara ulaştı. Ancak düşman yeniden onu oynamış burç taşıyla beraber itti. Cesur savaşçı "değerli bir sevgili gibi, burç taşı kollarında tutarak" aşağı yuvarlandı. Ama Sapir yılmadı, üçüncü kez kahramanlığa yürüdü. Bu sefer duvara tırmanmayı başardı ve Persin başını kesti. Sapir'in kardeşlerinden biri, kardeşinin cesaretine şahitlik etti ve aynı kahramanlığı tekrarladı. Diğer savaşçılar da onun peşinden gitti. Kapılar açıldı, kale alınmıştı [28. s. 107–109]. Teofilakt Simokata üzerine çalışmalar yapan K. A. Osipova'ya göre, bahsi geçen yazıdaki Sapir özel isim değildir, söz konusu Hun kabilesi Sabirlerden olan bir kişiden bahsedilmektedir. Ayrıca metinden de görüldüğü üzere, Sapir'in birlik içerisinde birkaç kardeşi de bulunmaktaydı. Gerçekten de, Theophane şu ifadeyi kullanmaktadır: "Bu Sapir'in (diğerlerinden yaşça büyüktür) kardeşlerinden biri". Muhtemelen, metinde bu özel isim aynı kabileden, Sabir / Sapir kabilesinden olan savaşçıları ifade etmek için kullanılmıştır.

Batı Göktürk Kağanlığı 657-659 yıllarında çöktü. Aynı zamanda Dağıstan'ın dağlık bölgesinin kuzey-doğusunda başkenti Varaçan olan ve erken feodal düzenin hakim olduğu Suvar Devleti kurulmuştur. Ermeni kaynaklarında bu devletin adı Hun Kağanlığı, Arap kaynaklarında ise Cidan olarak bilinmektedir.

Varaz Trdat'ın (670-706) Kafkasya Albanya'sı tahtına çıktıktan hemen sonra Alp İlteber (Alp İlituer) komutasındaki çok sayılı Hun-Sabir ordusu Aluank (Albanya) ülkesine yürüdü ve Kafkas dağları çevresindeki bölgeleri ve Kapalak (Qabala) eyaletinin yerleşimlerini yağmaladılar. Al İlteber ise Kura nehrini geçerek Utik eyaletine saldırarak büyük baş hayvanlara el koydu, bölgeyi yağmaladı ve tüm ahaliyi esir götürdü. Daha sonra Lpines sınırlarındaki vadide kamp kurdu. Bu haberi alan Varaz Trdat barış teklifi ile Alp İlteber'e elçi gönderdi. Gönderilen elçi Alp İlteber'le barış ve dostluk anlaşması sağlamayı başardı. Hun-Sabirler ise bölgeden çekilerek kendi ülkelerine geri döndüler [29. Kitap II, 26].

723 yılında Arap komutan Cerrah Al Hakemi, Vabandar (Varaçan)'a varır. O dönemde şehirde 40 bin hane bulunmaktaydı [30. s. 20]. 737 yılında Arap komutan Mervan bin Muhammed Ermeni knyaz Aşot'un da desteğini alarak Hun topraklarına sefer düzenledi. Araplar Varaçan kentini aldılar ve bu seferden zafer ve büyük bir ganimetle geri döndüler [31. s. 81-82; s. 96]. Tabi ki, "Dağıstan Hunları" ifadesi Sabirler anlamına gelmektedir. Bu dönemde Hunlar ne bir bütün etnos, ne de askeri ve siyasi birlik olmaktan çıkmıştır. Geleneksel olarak Sabirler Hun olarak bilinmeye devam etmiştir. Bazı kaynaklara göre Belencer-Varaçan kenti 737 yılından sonra yıkılmıştır [33. s. 192]. Gerçekten de Sabirler bu coğrafyayı terk ettiler. Ancak, tarihçilerin ifade ettikleri gibi İdil (Volga) nehri kıyılarına değil, tam aksine Don nehri kıyılarına göç ettiler. Bulgarların bir kısmı ise gerçekten de İdil kıyıla-

rına gitti ve İtil Bulgaryası'nın çekirdeğini oluşturdular. Onlar komşu kabilelerin siyasi kontrolünü de ellerinde topladılar. Ancak aynı zamanda Bulgarların büyük bir kısmı VIII. yüzyılın sonlarında Don bölgesinin kırsal alanlarına yayılmışlardı. IX. yüzyılın sonları X. yüzyılın başlarında İtil Bulgarlarının İlteberi Barsil ve Sabir kabilelerini de hâkimiyetine almayı başarmıştır [33. s. 193].

VIII. yüzyılın askeri ve siyasi durumu Hazar Devleti lehine değişmiştir. Hazarlar Suvar ve Bulgarları haraca bağlar, Suvar ülkesi ise başkenti Terek Irmağı kıyısında yerleşen Semender kenti ile Hazar Kağanlığı'nın hâkimiyetine girmiştir. Ancak VIII. yüzyılın ortalarında Derbent Arapların hâkimiyetindeydi. Bunu kabullenemeyen Hazarlar bu sürede kaleyi almak için birkaç saldırıda bulunmuş, ancak bu saldırılar sonuçsuz kalmıştı. Halife, Derbent valisi Yezid'e kale surlarını güçlendirmesi emrini verir. Daha önceden harap olmuş ve aralarında Suvari kalesinin de bulunduğu birkaç kale yeniden inşa edilmiş ve buraya çok sayıda asker yerleştirilmiştir. Yezid, özellikle de Suvari kalesi olmak üzere sınır kalelerine bin kişilik koruma birliği yerleştirmiştir. Böylece Derbent çevresindeki tüm kalelere askeri birimler yerleştirilmiş ve şehir Hazarlara karşı korunmaya alınmıştı [34. s. 83–84]. Görüldüğü üzere, Suvari kalesi Derbent kenti yakınlarında VIII. yüzyıldan çok önce ve kuşkusuz ki, Suvarlar tarafından inşa edilmiştir.

IX. yüzyılın ikinci yarısında İbn Hurdadbih'in kayıtlarında, Suvar Kralığı'na Bâb al-abvâb'ın kuzeyinde rastlamaktayız [35. s. 110]. 863 yılında, Kuzey Kafkasya – Don nehri coğrafyasına yayılan Suvarlar İdil nehri boyunca kuzeye doğru ilerler. Böylece, Savar / Sabir/ Suvarlar sekiz yüzyıl (II-IX. yüzyıl) boyunca Kafkasya ve Pontus kıyıları çevresinde yerleşmiş, Atilla'nın ölümü ve Hazar Devleti'ne katıldıkları 453 – yaklaşık 650 yılları arasında Sabirler ön Kafkasya'nın doğu bölgelerinde etkin role sahip olmuşlar. Aynı zamanda Sabirler, kâh Pers, kâh Bizans'ın yanında, bazen Hun, bazen de Bulgar konfederasyonu içerisinde yer almışlar, bazen özerk göçebe hayatı, bazen de yerleşik hayat sürdürmüşler. Onların Kafkasya'da başkenti Varaçan olan devletleri de var olmuştur. Bununla beraber Sabirler bir bütün olarak kalmayı başarmış, kabile birliklerini güçlendirmiş, geçici ittifaklara girerek müttefiklerinden servetler elde etmişler. Bazı kaynaklarda başkenti Varaçan olan Sabir ülkesi "Hun ülkesi" olarak anılmaktadır. L. B. Grımya, "Hünlar ülkesi"nin sosyal ve ekonomik gelişim açısından "erken dönem feodal yapıya sahip devlet oluşumu" düzeyinde bulunduğunu belirtmektedir [36. s. 111].

Tabii ki, İdil (Volga) nehri üzerindeki Suvar kenti 922 yılından sonra inşa edilmiş, taş kent ise, kuşkusuz ki, XIII. yüzyılın ortalarından sonra ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de, Abu Hamid al Gırnati, 1135-1136 yıllarında onlar-

dan “Suvar ahalisi” diye bahsetmektedir [37. s. 27], başka deyişle Suvar ülkesinin (veya bölgesinin) ahalisi. Her halükarda, nehrin sol kıyısında ortaya çıkan Suvar kenti, “Altın Orda döneminde... ekonomik ve siyasi etkiye sahip olmamıştır” [38. s. 96]. Moğol-Tatar istilasının ardından Bulgar nüfusunun bir kısmının daha kuzey bölgelere göçü gerçekleşmiştir. “Zakamye bölgesinin doğu kesiminde Omarka nehir havzasında tarihi kent Kermençüg (Çuvaşça Кермен чÿк – “Kurban Sarayı”) olmak üzere birkaç yeni kent ortaya çıkmıştır” [39. s. 117]. Sabir / Suvarların uzun tarihleri boyunca önemli bir savaş kaybetmedikleri ilgi çekici bir husustur. Tehlikeli durumlarda onlar yerleşim yerlerini değiştirmeye yoluna gitmişler.

KAYNAKÇA

1. Golden Peter B. *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes*. București: Editura Academiei Române, 2011. 424 p.
2. Ptolemaei Claudii *Geographia*. Vol. I. Lipsiae: Simptibus et typis Caroli Tauchnitii, 1843. XXIV, 284 p.
3. Jordan. *O proiskhozhdenii i deyaniyakh gettov. Getica* [The origin and deeds of the Gets. Getica]. Translated by E.Ch. Skrzhinskaya. St. Petersburg: Aleteyya Publ., 2013. 512 p.
4. Prisci Panitae. *Fragmenta. A cura di Fritz Bormann*. Firenze: Le Monnier, 1979. LVI, 207 p.
5. Procopii Caesariensis. *Opera omnia. Recognovit Jaecobus Haury*. Vol. I: De bellis libri I-IV. Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1905. LXIV, 552 p.
6. Stephani Byzantii. *Ethnicorum*. Vol. I. Berolini: Impensis G. Reimeri, 1849. VI, 818 p.
7. Dzhafarov Yu. R. *Gunny i Azerbaydzhan* (Huns and Azerbaijan). Baku: Elm Publ., 1985. 124 p.
8. Fedorov Ya. A. *Khazariya i Dagestan* (Khazaria and Daghestan). In: *Kavkazskiy etnograficheskiy sbornik* (Caucasian ethnographic collection). Moscow: Nauka Publ., 1972, pp. 18-40.
9. Chichurov I.S. *Vizantiyskie istoricheskie sochineniya* (Byzantine historical writings). Moscow: Nauka Publ., 1980, pp. 24-144.
10. Malalas Joannes. *Chronographia*. Bonnae: Impensis E. D. Weberi, 1831. LXXVIII, 798 p.
11. Procopius of Caesarea. *Voyna s persami. Voyna s vandalami. Taynaya istoriya* (The war with the Persians. The war with the Vandals. The Secret History). Moscow: Aleteyya Publ., 1998. 544 p.
12. Nemeth Gyula. *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. 399 p.
13. Stritter I. *Izvestiya vizantiyskikh istorikov, ob"yasnyayushchie rossiyskuyu istoriyu drevnikh vremen i pereseleniya narodov* (Proceedings of the Byzantine historians that explain the Russian history of ancient times and migrations). St. Petersburg: Imperial Academy of Sciences Publ., 1771. Pt. 2, 166 p.
14. Golden Peter B. The peoples of the south Russian steppes In: *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge Univ. Press, 2008, pp. 256-284.
15. Skrzhinskaya E. Ch. *Vstupitel'naya stat'ya, perevod, kommentarii* (Prolusioan, translation, commentaries). In: Jordan. *O proiskhozhdenii i deyaniyakh gettov. Getica* (The origin and deeds of the Gets. Getica). Translated by E.Ch. Skrzhinskaya. St. Petersburg: Aleteyya Publ., 2013. 512 p.
16. Adonts N. *Armeniya v epokhu Yustiniana* (Armenia in the era of Justinian). Yerevan: Yerevan State University Publ., 1971. 528 p.
17. Artamonov M. I. *Istoriya khazar* (History of the Khazars). Leningrad: Gosudarstvennyy Ermitazh Publ., 1962. 524 p.
18. Chekalova A. A. *Primechaniya* (Notes). In: Procopius of Caesarea. *Voyna s persami. Voyna s vandalami. Taynaya istoriya* (The war with the Persians. The war with the Vandals. The Secret History). Moscow: Aleteyya Publ., 1998, pp. 504-511.
19. Procopii Caesariensis *Opera omnia. Recognovit Jaecobus Haury*. Vol. II: De bellis libri V-VIII. Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1905a. II, 678 p.
20. Agathias of Myrina. *O tsarstvovanii Yustiniana* (About the reign of Justinian). Translated from Old Greek by M. V. Levchenko. Moscow: Arktos Publ., 1996. 256 p.

21. Pigulevskaya N. V. *Siriyskaya srednevekovaya istoriografiya. Issledovaniya i perevody* (Syrian medieval historiography. Research and translations). St. Petersburg: Dmitriy Bulanin Publ., 2011, pp. 570-597.
22. Ashurbeyli Sara. *Gosudarstvo Shirvanshakhov (VI – XVI vv.)* [The state of Shirvanshah (6th – 16th centuries)]. Baku: Elm Publ., 1983. 344 p.
23. Merpert N. Ya. Kochevye plemena v stepnoy polose Vostochnoy Evropy (Nomadic tribes in the steppe zone of Eastern Europe). In: *Ocherki istorii SSSR: Krizis rabovladel'cheskoy sistemy i zarozhdenie feodalizma na territorii SSSR. III-IX vv.* (Essays on the history of the USSR: the crisis of the slave system and the emergence of feudalism in the territory of the USSR. The third – ninth centuries). Moscow: USSR AS Publ., 1958, pp. 551-569.
24. Agathiae Myrinaei. *Historiarum libri quinque. Ιστοριων*. Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1828. XXXVII, 420 p.
25. *Vizantiyskie istoriki* (Byzantine historians). Translated from Greek by S. Destunis. Ryazan: Aleksandriya Publ., 2003, pp. 229-335.
26. Chichurov I. S. *Vizantiyskie istoricheskie sochineniya* (Byzantine historical writings). Moscow: Nauka Publ., 1980. 215 p.
27. Bagratuni Pseudo-Shapuh. *Istoriya anonimnogo povestovaniya* (A story of the Anonymous Story-teller). Baku: Armenia SSR AS Publ., 1971. 238 p.
28. Theophylacti Simocattae. *Historiae*. Lipsiae: I Aedibvs B.G Tevbneri, 1887. XIV, 438 p.
29. Movses Kaghankatvatsi. *Istoriya strany Aluank (v 3-kh knigakh)* [The History of the Country of Aluank. In 3 books]. Translated by Sh. V. Smbatian. Yerevan: Matenadaran Publ., 1984. 257 p.
30. Al-Kufi Abu Mukhammad. *Kniga zavoevaniy (Izvocheniya po istorii Azerbaydzhana VII-IX vv.)* [Book of conquests (Abstracts from Azerbaijan history of the 7th-9th centuries)]. Translated from Arabic by Z.M. Buniyatov. Baku: Elm Publ., 1981. 84 p.
31. Ghevond Vardapet. *Istoriya khalifov* (History of the Caliphs). Translated from Armenian by K. Patkan'yan. St. Petersburg: Imperial AS Publ., 1862. [2], XII, 165, [3] p.
32. Vardan the Easterner. *Vseobshchaya istoriya* (General history). Translated by N. Emin. Moscow: Lazarev Institute of Eastern Languages Publ., 1861. 218 p.
33. Komar A.V. K diskussii o khronologii rannesrednekovykh kochevnicheskikh pamyatnikov Srednego Povolzh'ya (On discussion of the chronology of the early medieval nomadic monuments of the Middle Volga). In: *Kul'tury evraziyskikh stepey vtoroy poloviny I tysyacheletiya n.e. (voprosy mezhetnicheskikh kontaktov mezhkul'turnogo vzaimodeystviya)* [Cultures of the Eurasian steppes in the second half of I millennium BC (questions of interethnic contacts of intercultural communication)]. Samara: Ofort Publ., 2010, pp. 169-199.
34. (Mohammed-Avabi Aktashi). *Tarikhi Derbend-name*. Translated by M. Alikhanov-Avaskogiy. Tiflis: Tip. Ya.I. Libermana Publ., 1898. 192 p.
35. Ibn Khordadbeh. *Kniga putey i stran* (Book of roads and countries). Translated from Arabic by N.M. Velikhanova. Moscow: Nauka Publ., 1986. 527 p., maps.
36. Gmyria L. B. The acquired motherland in the notion of the Nomads of Littoral Daghestan (IV-VII). *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2007, no. 18, pp. 111-118. (In Russian).
37. Al-Garnati A. Kh. *Puteshestvie Vostochnuyu i Tsentral'nuyu Evropu (1131-1153)* [Travel to Eastern and Central Europe (1131-1153)]. Moscow: Nauka Publ., 1971. 136 p.

38. Egorov V. L. *Istoricheskaya geografiya Zolotoy Ordy v XIII-XIV vv.* (Historical Geography of the Golden Horde in the 13th-14th centuries). Moscow: Nauka Publ., 1985. 246 p.
39. Fakhрутdinov R. G. *Ocherki po istorii Volzhskoy Bulgarii* (Essays on the history of Volga Bulgaria). Moscow: Nauka Publ., 1984. 216 p.

